

طبقه‌بندی وزن‌های شعر فارسی

تألیف ابوالحسن نجفی

به‌همت امید طیب‌زاده

(پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)

انتشارات نیلوفر

فهرست

پیشگفتار	۷
مقدمه	۹
نمونه‌ای از دست‌نوشته‌ها	۳۳
۱. گروه وزن‌های متّفق‌الارکان	۳۷
دستهٔ رکن‌های سه‌هجایی	۳۹
۱. ردهٔ یک کوتاه و دو بلند	۳۹
۲. ردهٔ دو کوتاه و یک بلند	۶۷
دستهٔ رکن‌های چهارهجایی	۷۷
۱. ردهٔ یک کوتاه و سه بلند	۷۷
۲. ردهٔ دو کوتاه و دو بلند	۱۲۰
۳. ردهٔ سه کوتاه و یک بلند	۱۹۶
دستهٔ رکن‌های پنج‌هجایی	۲۰۰
۱. ردهٔ دو کوتاه و سه بلند	۲۰۰
۲. ردهٔ سه کوتاه و دو بلند	۲۳۵
۳. ردهٔ یک کوتاه و چهار بلند	۲۵۸
۴. ردهٔ چهار کوتاه و یک بلند	۲۶۷

۲. گروه وزن‌های متناوب‌الارکان (وزن‌های دایره)..... ۲۶۹
- دستهٔ مستقیم دایره..... ۲۷۱
- دستهٔ معکوس دایره..... ۳۶۳
- ضمائم..... ۴۱۹
۱. وزن دوری..... ۴۲۱
۲. قاعدهٔ تفرّع وزن (تبدیل «و - و» به «- - و»..... ۴۲۴
۳. اوزان شاذ و نادر و تازه..... ۴۴۳
- فهرست وزن‌ها..... ۴۵۷
- فهرست مآخذ..... ۴۸۹

دستهٔ رکن‌های سه هجایی

این دسته شامل دو ردهٔ سه هجایی زیر است: ردهٔ «یک کوتاه و دو بلند» و ردهٔ «دو کوتاه و یک بلند».

۱. ردهٔ یک کوتاه و دو بلند

این رده شامل سه بحر ۱. «- - -» (فعولن)، و ۲. «- - -» (فاعلن)، و ۳. «- - -» (مفعول) است. هر یک از این بحرها مشتمل بر اوزانی است که به شرح آنها می‌پردازیم.

بحر - - - (فعولن)

وزن - - - - / - - - - / - - - - ، - - - -

عروض سنتی: بحر متقارب مثنیٰ سالم:

مگر غیب و عیب است کایزد ندادت دگر هرچه بایست دانی و داری

(فیروز مشرقی)*^۱

سلامی چو بوی خوش آشنایی بدان مردم دیدهٔ روشنایی

(حافظ)

الا یا دل دردمندم که عمری به پهلو درم ناشکیبا غنودی

(اخوان ثالث، ارغنون، ۲۱۵)

^۱ در سراسر کتاب از این اختصارات برای ارجاع به مآخذی که در مقابلشان آمده استفاده شده

است: + = خانلری، 0 = فرزاد، * = ساتن

تبصره: بعضی از شاعران این رکن را بیش از ۴ بار در مصراع به کار برده‌اند؛ مثلاً با ۶ یا ۵ فعولن:

وزن فرعی $---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و}$

فروید آمدم از بهشت در این باغ ویران خدایا
فروید آمدم تا نباشم جدا زین اسیران خدایا
(حسین منزوی، مجموعه اشعار، ۵۳۰)

البته این شعر در حقیقت دوری است، به دلیل این دو مصراع مستخرج از همان غزل:

به جز سایه‌های ابوالهول در این لوح وحشت عیان نیست
نه هم‌بندی روبه‌ان بود سزاوار شیران خدایا
شاید ابیات این غزل را باید به صورت زیر نوشت، یعنی به صورت چهارپاره:

فروید آمدم از بهشت در این باغ ویران خدایا
فروید آمدم تا نباشم جدا زین اسیران خدایا

وزن فرعی $---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و}$

الا بی‌وفا یار کز یاری‌ام می‌گریزی به خوابم می‌آیی ز بیداری‌ام می‌گریزی
(حسین منزوی، مجموعه اشعار، ۵۳۰)

وزن $---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و}$: **فعولن فعولن فعولن فعل**

عروض سستی: فعولن فعولن فعولن فعولن / فعل: بحر متقارب مثنی مقصور/ محذوف

مرا جود او تازه دارد همی مگر جودش ابر است و من کشت‌زار
(رودکی، ۴۶۸)

توانا بود هرکه دانا بود ز دانش دل پیر برنا بود
(فردوسی)

نه دل از سلامت نشان می‌دهد نه عشق از ملامت امان می‌دهد
(خاقانی، ۷۶۹)

خزان است و هنگامه برگ‌ریز شگفتا ازین باد هنگامه‌خیز
(شهریار)

وزن $---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و}$: **فعولن فعولن فعولن فع**

المعجم (۱۷۹): بحر متقارب مثنی ابتر

مرا با نگارم سخن باشد نهانی سخن‌های چون شکر
(المعجم، ۱۷۹) * + ۰

نگاهی که بودش به من گاهی کنون نیست آن هم من و آهی
(زبده العروض، ۱۷)

گواهی دهد چهره زردش که دردی بود بی‌دوا دردش
(هاتف، فرهنگ اوزان وحیدیان، ۴۰۹)

تبصره ۱: وزن نامطبوع ذیل را، ظاهراً به موجب قاعده قلب، که گویا در این مورد در شعر عرب جایز است، باید متعلق به همین بحر دانست:

وزن فرعی $---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و} / ---\text{و}$

فعولن فعولن مفاعلن،

ادیب طوسی (۴۸۱): بحر قریب مسدس مکفوف اخرب محذوف:

رُخت دل بدزدد نهران شود دلم بر تو زین بدگمان شود
(اوحدی، ۲۰۹) * + ۰

سرم پیر شد ور رسم به تو زسر بار دیگر جوان شوم
(اوحدی ؟) ۰